

אלפיים ועוד

בשלושה דפים צנומים, שכותרתם "שנותי ההרפתקניות כספרן", מתאר שמואל הוגו ברגמן את תחילת עבודתו (1906) כספרן בפראג, עיר הולדתו, ומגיע עד ימי הראשית של הספרייה הלאומית בירושלים.

וכך מסיים ברגמן, מייסד ומנהל בית הספרים הלאומי: "ואמנם החלום התגשם וההרפתקאות של הראשונים נעשו למציאות. ודאי טומנת המציאות הזאת לא פחות, ואולי אף יותר, בעיות מן ההרפתקאות של נעורינו. ודאי מספר לא קטון של שגיאות תוכל לגלות הביקורת של העתיד במעשינו. אך דבר אחד שריר וקיים – ההרפתקה נעשתה למציאות".

כמאה שנים מפרידות בין דברי ביקורת אלה של הוגו ברגמן לניסיון לערער את מעמדה ותפקודה של הספרייה הלאומית, תוך השתלטות תוקפנית וחסרת אחריות על אופן ניהולה, ובכך לפגוע פגיעה אנושה במעמדה, תפקודה ויוקרתה. הכוונה לתיקון לחוק הספרייה הלאומית שהציע שר החינוך, יואב קיש, בפברואר השנה (שאותה אף הצליח להעביר בממשלה).

חוק הספרייה הלאומית התקבל פה אחד בכנסת בשנת 2007, כשהקואליציה והאופוזיציה מבקשות להבטיח את עצמאותה של הספרייה והיותה אפוליטית. באותו חוק אף נקבע שנשיא האקדמיה הלאומית למדעים ישמש גם כיושב ראש המועצה הציבורית של הספרייה הלאומית.

התיקון המוצע לחוק הספרייה מבית מדרשו של שר החינוך קבע שהדירקטוריון כולו יפוזר בתוך שלושים יום מכניסת התיקון לתוקף, ובמקום המועצה יהיה זה בעצם השר שימנה את הדירקטוריון הבא. יתרה מכך, בתיקון נקבע במפורש שאין חובה על הממשלה להישמע לקביעות הוועדה הממשלתית הבודקת כשירותם של דירקטורים. במילים אחרות: הממשלה תוכל למנות לחברי וחברות דירקטוריון את מי שתרצה, וכך תהיה לה שליטה מלאה בספרייה הלאומית, על תכניה, תוכניותיה, פעילותה, הספרים על מדפיה ואוצרותיה הבלומים.

אם התיקון יתקבל, שיקולים פוליטיים, קוניקטורות וגחמות מזדמנות יהיו אלה שיקבעו לשבט או לחסד את אוצרות הרוח ועולמות הדעת שכונסו בספרייה הלאומית בעבר ואלה שמתוכננים להיות מכונסים בעתיד.

לחציהם של סופרים ומשוררים שאיימו למנוע מהספרייה את ארכיוניהם, נדבנים שביקשו למשוך את תרומותיהם, עמידתה הברורה של הנהלת האוניברסיטה העברית – אלה נתנו רוח גבית להתנגדותנו הנחרצת למהלך, והצלחנו להגיע עם השר ל"הסכמות". האיום המיידי הוסר. אך גם ברגע זה מסרב השר להצהיר באורח מפורש שהצעתו לתיקון חוק הספרייה הוסרה מסדר היום. הסכנה לא חלפה וחרב ההשתלטות עדין מונפת מעלינו. האיום על עצמאותה של הספרייה הלאומית מבשר חשרת עננים הולכת וקרבה גם אל עבר מוסדות אחרים במדינת ישראל, שעיסוקם במחקר, מדע, תרבות ודעת, ועתידם לוט בערפל.

למדע במובן הקלאסי שלו – מדעי הטבע והמדעים המדויקים – ישנה אמת מוכחת, ניסויית או לוגית/מתמטית, המבוססת על עובדות, נתונים אמפיריים והגיון לוגי מוצק. בניגוד לטענותיהם של מכחישי מדע ותומכי תאוריות קונספירטיביות, תאוריות רבות הוכחו ואוששו לאורך מאות בשנים ורבות אחרות מחכות בסבלנות ובצניעות לאישוש או הפרכה. קאדר עצום ורב של חוקרות וחוקרים מעולים ברחבי העולם מקדישים להן את חייהם. הודות לצירוף של איכות אנושית, חופש אקדמי והצלחה יוצאת דופן של חוקרים ישראלים בהשגת מענקי מחקר בינלאומיים, ניצבת ישראל כבר שנים רבות בחזית המחקר העולמי בתחומי מחקר רבים. תרומת המדע הישראלי לרווחתה ולחוסנה של החברה הישראלית – עצומה עד מאוד.

אולם, מהאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים נדרשת תשומת לב למדע במובן רחב בהרבה – הכולל גם את מדעי הרוח והחברה. זהו פועל יוצא ממבנה האקדמיה וממנעד שטחי פעולתם של חבריה וחברותיה העוסקים במרחב הפתוח של המחשבה האנושית, של רוח האדם על אמונותיו ותרבויותיו ושל החברה בה אנו חיים. נושאים אלה הם עמוד התיכון עליו נשענים ערכי המוסר, עולם הדעת ומרחביה העצומים של רוח האדם. עתידנו כמדינה מודרנית בעלת ערכים ליברליים ועמוד שדרה מוסרי כרוך לבלי התר בחופש המחשבה והביטוי ובחופש אקדמי מוחלט. אלה – לצד מחקר מתקדם ופתוח, הוראה מרחיבת דעת, שוויון בלתי מתפשר, יושר, יושרה, ניקיון דעת וניקיון כפיים – לצד ערכים של חירות לכל, הגנה על מיעוטים וחתיירה בלתי מתפשרת לשלום – הם שיבטיחו את קיומה של מדינת ישראל ברוח ערכי מגילת העצמאות.

אנו בעיצומה של הפיכה משטרית מטלטלת ומאיימת. פוטנציאל ההרס שלה עצום והיא מהווה איום ישיר וקטלני על עתידה של המדינה. אם תמומש ההפיכה המשטרית יהפוך הצירוף "דמוקרטיה ליברלית" ריק וחלול.

כמי שעומד בראש גוף עצמאי ובלתי תלוי, שאינו נתון למרותו של אף שר בממשלה, אך אחד מתפקידיו על פי חוק הוא ייעוץ לממשלה ולמקבלי ההחלטות בכל הנוגע למדע ולתכנון מדעי, מחובתי להתריע שערעור מערכת הערכים עליה מושתתת האקדמיה פירושו כריתת הענף עליה היא יושבת – וחסולה.

ההיסטוריה מלמדת שאחד היעדים המרכזיים של הפיכות מהסוג המתפתח עתה בישראל (והדבר מתחוויר בדרך כלל כבר בראשיתו) הוא חיסול עצמאות העולם האקדמי, ובכך יתאפשר גם ערעורם של ערכים ליברליים בסיסיים של חופש, זכויות אדם, שוויון ושלום, ואלה יביאו לדיכויים של מוקדי המחשבה והיצירה המקרינים מתוך הקמפוסים על החברה כולה. וכבר מתגלים סימנים ראשונים של נטישת מוחות ובריחת השקעות מישראל, הקטנת שיתוף הפעולה עם מדענים בחו"ל, הימנעות מקיום כנסים בינלאומיים בארץ ומיסוד חברות הייטק בה, פגיעה במענקי מחקר מקרנות בכל העולם וירידה בהתגייסותם של מדענים מחו"ל לשיפוט מענקי מחקר ישראליים.

קצרה, מהירה וכואבת תהיה הנפילה אם התהליכים שמתכננת הממשלה יימשכו – בגלוי או בהיחבא. מה שנבנה ונוצר כאן במסירות ובהתלהבות בשבעים וחמש שנות קיומה של המדינה בתחומי המדע, התרבות, ההייטק והדעת ירד לטמיון.

לצד הסתערותו של שר החינוך על הספרייה הלאומית היו באמתחתה של הממשלה רעיונות מסוכנים נוספים, מבשרי רעות: פיצול משרד החינוך והעברת האחריות על פעילויות ההעשרה בבתי הספר לאדם שדעותיו ומושגיו על חינוך ותרבות קיצוניים ואפילו חשוכים, והניסיון למנות לראש הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה איש פוליטי במובהק, ללא כל עבר או קשר כלשהו לתחום.

וכאילו לא די באלה, ניסיונו של שר החינוך למנות לסגן יושב ראש המועצה להשכלה גבוהה (המל"ג) חבר סגל מאחת המכללות הפרטיות, הוא מינוי, אשר לו התבצע היה משנה באופן בלתי מתקבל על הדעת – ולרעה – את אופיו של החינוך הגבוה והמחקר המדעי בישראל. סגן יושב הראש הוא זה ששולט הלכה למעשה במל"ג, אשר אחראי על פתיחת מוסדות חדשים וקביעת אופיים, על תוכניות לימודים ומתן אישורים להענקת תארים אקדמיים. וכמובן, דרך הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) הוא חולש גם על תקציבי המוסדות כולם. בעבר הרחוק יותר סגן יו"ר המל"ג היה שופט עליון בדימוס וכבר שנים נושאים בתפקיד קריטי זה מדענים בכירים מאוניברסיטאות המחקר – חוקרים בעלי שם ומנוסים גם בניהול מדעי/אקדמי. גברים ונשים שאיכותה הבלתי מוטת והבלתי מתפשר של המערכת כולה עומד לנגד עיניהם. לשמחתנו, גם המהלך הזה של שר החינוך כשל

לעת עתה, אך גם כאן השמחה מוקדמת ואין לה על מה להיסמך, וגם כאן יש סימנים שהנושא עדיין לא ירד מסדר היום.

ומי לנו ערב שזה איננו רק שלב ראשון מתוך אחרים לבוא? לא קשה לדמיין השתלטות פוליטית על השיקולים העצמאיים של האוניברסיטאות עצמן – שטחי המדע בהם ישקיעו ויתמקדו, הקריטריונים לגיוס אנשי סגל ולקידומם, תכני הקורסים והמצופה מהסטודנטים.

והאקדמיה הלאומית למדעים – שעמדה בראשית דרכה על כתפיהם של שלושה ענקים: מרטין בובר, אהרן קציר וגרשום שלום, שהיו נשיאיה הראשונים – מה יעלה בגורלה? האם חברה בעתיד ייבחרו על פי אמות מידה של יישור קו עם מדיניות הממשלה והתנהלותה? ומה יעלה בגורלם של מי מחברה שחינם סר בעיני השלטון? אני נזכר בבעתה בביקורי בברלין לפני כשנה כשמארחי מהאקדמיה הלאומית הגרמנית "לאופולדינה" הציגו לי את דרישות השלטון מהאקדמיה בשנות ה-30 של המאה הקודמת, אלה הנוגעות לחברים היהודים באקדמיה ולחברים אחרים מתנגדי השלטון...

ואצלנו? די אם יתוקן חוק האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים כך שלסעיף הקובע כי החברים והחברות "ייבחרו על ידי האקדמיה באסיפה הכללית" תתוספה שלוש המילים: "באישור שר החינוך" – אז יקיץ הקץ על האקדמיה למדעים, אשר אמורה לייצג את המדע הישראלי בעולם ולייעץ לראשיה באופן עצמאי, חף משיקולים זרים.

מדובר בפוטנציאל לפגיעה אנושה במגוון רחב מאוד של נושאים ושטחי ידע ומחקר. האקדמיה למדעים איננה אמורה ליעץ לממשלה רק בענייני חישוב קוונטי, ביטחון תזונתי, סייבר, כלכלה ומשבר האקלים. שאלות של חינוך, תרבות, דעת ומוסר אינן מחוץ למנדט שלה – נהפוך הוא: הם מצויים בליבת פעילותה – כמו בכל אקדמיה במדינה דמוקרטית וליברלית. אקדמיות כמו שלנו הוקמו כשהן נטועות בערכי הנאורות והקדמה, שכן, המחקר המדעי איננו יכול להתקיים אלא בתנאים של פתיחות וחירות המחשבה.

על מקבלי ההחלטות לסגת לאלתר מכוונותיהם הנואלות לבצע מהפכה משטרית בישראל. אני קורא לממשלה לחזור בה מהכוונה לפרוץ את האיזון העדין שבין הרשויות, תוך הותרת ה"אזרח הפשוט" והמיעוטים שבקרבתו, חסרי הגנה משפטית (ואת הממשלה לגוף שיוכל לעשות ככל העולה על רוחו). ויש לעצור מיד את הניסיונות המסוכנים להשתלט על מוסדות לאומיים שבמהותם אמונים על חינוך, השכלה, מדע, תרבות ודעת.

אני קורא לממשלת ישראל להציב בראש מעייניה חתירה עיקשת ובלתי מתפשרת למדינה המושתתת על עקרונות מגילת העצמאות. ואוסיף ואומר שאם המהלכים

הננקטים לנגד עינינו לא יוסגו לאחור – נילחם ללא פשרות על מודע ומחקר בהם קיים שוויון הזדמנויות לכל – ללא הבדל דת, גזע, שיוך פוליטי או מגדרי. שלחוקרים, המרצים, הוגי הדעות ואנשי הרוח המלמדים והלומדים – תתאפשר חירות מחשבה מלאה, חתירה מתמדת אל אמת מדעית – זו המבוססת על ספקנות, עובדות, תצפיות וניסויים ותהליכי הסקת מסקנות באמצעים לוגיים בני קיימא.

ועל אף הסימנים המתרבים נותרה בי תקווה שלפיה "וְהָעֵלָה עַל רוּחְכֶּם הָיוּ לֹא תִהְיֶה" (יחזקאל כ' 32)

ג'ון קיטס היה רק בן עשרים כשכתב את To Hope, והוא מסיים את הבית הראשון בשורות האלה:

Sweet Hope: ethereal balm upon me shed,
And wave thy silver pinions o'er my head

שאפשר לתרגמן לעברית כך:

תְּקוּוּהָ מְתוֹקָה: מְזוֹר שְׁמִימִי עָלִי נִסְכִּי
וּבְכַנְפֵי כֶסֶף מֵעַל רִאשִׁי נוֹפֵפִי